

KYZİKOS'LU BİR KADIN EUERGETES : KRALİÇE APOLLONİS

Hüseyin Üreten*

ÖZ

Klasik dönemlerden Hellenistik döneme kadar, kadın adaklarının sayıca artışı Grek polisinin değişen durumu ve artan zenginliği ile açıklanabilmektedir. Bu gelişimin en belirgin işareti Klasik dönemin leitourgia sisteminden doğan ve halk yönetimi açısından yeni bir nitelik ve önem kazanan zengin sınıfın euergetizm'i olmuştur. Aynı zamanda Hellenistik dönemin kraliçeleri hayırsever ve kurucu gibi sıfatlarla hareket ederek diğer kadınlara da örnek olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Hellenistik kraliçeler, Euergetes, Kraliçe Apollonis

ABSTRACT:

From Classical times to the Hellenistic period, large-scale dedications by women increase in number as in expense, a phenomenon, which can be explained by growing wealth and the changing situation of the Greek polis. The clearest symptom of this development is the euergetism of the wealthy elite, which derived from the liturgy system of the Classical period but had gained a new quality and importance for the public administration. Also Hellenistic queens acted as euergetai and founders and could therefore be regarded as role models for other women.

Keywords: Hellenistic Queen, Euergetes, Queen Apollonis.

Nasıl tarih bilimi, siyasal, ekonomik, kültürel...v.s. sorunları belirgin hale getirmek amacıyla bir takım özel disiplinlerden oluşuyor ve bu disiplinler ana ilgilerini kısmen özel yöntemlerle tarihsel bir süreç içinde belirli bir alana çeviriyorsa Eskibatı tarihi de tarihsel gelişimin temel faktörleri olan 'devlet', 'toplum', 'ekonomi' ve 'kültür' konularını dikkate alarak üç özel disiplinden oluşur. Bu disiplinler 'devlet ve toplum' (siyasal tarih), 'ekonomi ve toplum'

* Okt.Dr. Hüseyin Üreten, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Elemanı.

(ekonomi tarihi) ile 'kültür ve toplum' (kültür tarihi) dur. Ancak, bu gruplandırma söz konusu alanların birbirinden tamamen soyutlanması anlamında düşünülmemelidir. Şöyle ki, 'toplum' bugünkü araştırmalarda merkezi bir konuma sahip olup diğer problem gruplarının çözüme ulaştırılması konusunda hareket noktasıdır.¹

Kadın, toplum ile aile arasında bir köprü görevi üstlenerek içinde yaşadığı toplumda yerine getirdiği görevleri itibarıyla sosyal sistemin işleyişine büyük katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle toplumdaki konumu incelenirken, önce onun birey olarak kişiliğini kazanması daha sonra aile ve toplum içindeki yerinin ele alınması gerekir. Bu yazının amacı, Arkhaik ve Klasik dönemlere nazaran değişimlerin hızlı yaşandığı Hellenistik dönemde özgürlüğü artan Grek kadınlarının özellikle aristokrat kadınlarının toplumdaki sosyo-politik konumunu *euergetes* kavramının yardımıyla açıklamaktır.²

Grek kadınlarının Eskiçağdaki konumu, toplumsal olayları izleyerek dönemlere göre değişiyor olsa da son değerlendirmede sosyal hayatın dışında bırakılmış, ancak din ve kült alanlarındaki varlıklarıyla önemli bir yere sahip olmuşlardır. Bu konuda ilk sırada geleneksel olarak birçok haklara ve ayrıcalıklara sahip olan rahibeleri görüyoruz. Bir kısım Grek kadınları rahibeliği bir yaşam tarzı ve meslek olarak benimseyerek ömürleri boyunca tapınakta tanrıya hizmet etmişlerdir. Aristokrat sınıfın kadınları ise tapınak çevresinde hem hizmet hem finansal destekleriyle yer almışlardır. Diğer bir deyişle, rahibe olmayan kadınların da din ve kült alanlarında erkek egemenliğinin (patrial) üstün olduğu Grek toplumunda aile kuşatmasının dışına çıkarak maksimum kişisel özgürlüğe ve halk onuruna ulaşmış olduğunu söyleyebiliriz.³

Büyük İskender'le başlayan ve Actium Savaşı'na kadar süren Hellenistik dönemde (İ.Ö.334-İ.Ö.31) Greklerin sosyal ve siyasal yaşamında çok büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişim, özellikle İ.Ö.III.ve II.yüzyıllarda artan bir ivme kazanarak Grek kentleri üzerinde daha etkili olmuştur. Bu önemli değişikliklerden biri Hellenistik dönem onur yazıtlarında olmuştur.⁴ Dönemin ekonomik ve sosyal yapısına ait doğrudan bilgiler sunan epigrafik kaynaklardan özellikle bu dönemde kadın adaklarının sayıca arttığını ve halk iyilikleri şeklinde yeni bir nitelik kazandığını öğrenmekteyiz.⁵

Hayırsever niteliğini daha iyi anlamamız için antikçağın devlet kavramına da değinmeliyiz. Bilindiği gibi antikçağda bugünkü anlamıyla organize olmuş

¹ Eskibatu Tarihi araştırmalarının ana ilgi alanları hakkında bkz. İplikçioğlu 1977, 114-150.

² Tetlow 1980, 5-29; Kron 1996, 171-189; Ayrıca Arkhaik ve Klasik dönemde yaşanan sosyo-politik olaylar içinde Grek kadınının konumu için bkz. Akalın 2003, 24 vd.

³ Kron 1996, 140-155; Henry 1983, 24-27.

⁴ Gehrke, 1990,s.11 vd; Green 1993

⁵ Gauthier başta Atina olmak üzere tüm kentlerde Hellenistik dönemdeki hayır sahiplerinin kent içindeki konumlarını incelemiştir. Bkz. Gauthier 1985, 66-69.

bir devlet yoktu. Vatandaşlık hukuku, vatandaşların özgürlüğü ve eşitlik ilkesi ile devletin vatandaşlara hizmet veren bir kurum olduğu düşüncesi bakımından Grek kent devleti modern devlet üzerinde büyük etkiler yapmış olmakla birlikte; iç durumu ve kapsamı açısından modern devletten çok farklıydı. Bunun sonucunda antik ekonomik ve sosyal yapının kendine özgülüğü, özellikle bireye verilen çok geniş kapsamlı sorumlulukta karşımıza çıkmaktadır. Bugün devletin verdiği birçok hizmet leitourgia (λειτουργία)⁶ denilen ve özel sermayenin güçlü bir şekilde devlet hizmetine alınmasını gösteren bir iş hizmeti sistemi içinde yerine getirilmesiydi. Bizi asıl ilgilendiren bu sistemin Grek kent devletlerindeki zengin vatandaşların devlet çıkarlarıyla kendi çıkarlarının ortaklığını çok iyi anlamış olduklarını gösteriyor olmasıdır. Daha da önemlisi kentteki zengin vatandaşlarının mecbur olduklarından daha fazla para harcamaya, savaş ve barış zamanlarında yiyecek ve para yardımında bulunmaya hatta arazilerini bağışlayarak vakıflar kurmaya, ziyafet ve şenlikler düzenleyerek kentlerini muhteşem yapılarla süslemeye başlamış olmalarıdır.** Bu durumda kamu yararını ilgilendiren ve zengin vatandaşlar tarafından gönüllü olarak yerine getirilen hizmetler ancak büyük parasal harcamalar sonucu yerine getirilmekteydi. Görüldüğü gibi zorunluluk ortadan kalkmış ve onun yerine artık gönüllülük gelmiştir. Diğer bir deyişle topluma bu şekilde (gönüllü olarak) hizmet eden kişilere 'hayırsever' anlamında *euergetes* (ευεργετης), yapılan işe ise *euergesia* (ευεργεσια) denilmektedir. Nitekim, eski bir Grek sistemi olan leitourgia sisteminden doğan euergetes fenomeni; ancak zenginlik, güç ve statü gibi kavramlarla eş değer olarak açıklanabilmektedir.

Yukarıda anılan kamu yararına yapılar inşa ettirmek, ziyafetler ve şenlikler düzenlemek gibi kamu hizmetleri, Grek toplumunda geleneklere göre, erkekler için özgü görevler olarak kabul edilmektedir. Ancak, Hellenistik dönemde bu yolla topluma hizmet eden kişiler arasında artık kadınların da yer almaya başladığı görülmüştür. Özellikle İ.Ö.III.yüzyılın ikinci yarısından sonraki döneme ait onur dekretlerinden erkeklerin yanında az da olsa kadınların da yer almaya başladıklarını, çeşitli özellikleriyle ve yaptıkları işlere uygun değişik unvanlar

⁶ Antik devlet sisteminde özellikle kentsel yönetimlerde bugünkü anlamda kamu görevlileri bulunmamaktaydı. Bu nedenle söz konusu kamu hizmetleri kentteki zengin vatandaşlar tarafından bütün masraflarını kendi ceplerinden karşılamak suretiyle yerine getiriliyordu. Bu görevlerin yerine getirilmesi karşılığında zengin vatandaşlar bir takım yüksek onurlara erişiyorlardı. İşte bu türden onursal memuriyetlere leitourgia adı verilmektedir. Bkz. Pickard 1957, 401-402.

** Hellenistik dönemde kentlerde kamu yararına binalar inşa ettiren, ziyafetler veren ve şenlikler düzenleyen zengin vatandaşlar, diğer vatandaşlar tarafından minnettarlıklarının bir nişanesi olarak, övgü ve minnet ifade eden unvanlarla ünlenmekte, heykelleri dikilmekte, yaptıkları işler bu heykel kaideleri üzerine yazılan yazıtlarla ebedileştirilmekteydi. Bkz. Smith 2002, 9-21. Hellenistik dönem onur yazıtlarında onurlandırılan kişilerin yaptıkları işler ve karşılığında aldıkları onur payeleri retorik bir dille vatandaşlara anlatılmaktaydı. Söz konusu yazıtlarda yapılan işlerin zor yanları, çekilen zahmetler, sıkıntılar, üzüntüler ve tehlikeler özellikle vurgulanmaya çalışılmaktadır. Çünkü onurlandırılan kişilere hayırsever (*euergetes* [ευεργετης]) ve kurtarıcı (*soter* [σωτηρ]) gibi unvanlar verilerek diğer vatandaşlara örnek vatandaş olarak gösterilmekteydi. Bkz. Wörrie 1995, s.242 vd.

-hayırsever ve kurucu gibi- alarak anılmaya başladıkları anlaşılmıştır.⁷ Bu tür aristokrat kadınlara en iyi örneklerden biri Batı Anadolu'da kültür yaşamı gelişmiş olan Pergamon devletinde yaşamıştır: Kraliçe Apollonis.

Apollonis kimdir? ne yapmıştır?

Kraliçe Apollonis, Pergamon kralı Attalos I'in (İ.Ö.214-İ.Ö.197) karısı ve oğulları Eumenes, Attalos, Philetairos ve Athenaios'un da annesidir.⁸ Aslında, Propontis (Marmara) sahilinde bir ticaret kenti olan Kyzikos (Erdek)*** kentinde doğmuş bir halk kızı idi. Ünlü Hellen tarihçilerinden Polybios (İ.Ö.200-İ.Ö.120) ve Plutarkhos (İ.S.46-İ.S.120) onu daha yakından tanımamıza imkan vermektedir. Polybios'a göre Apollonis, birçok nedenlerden dolayı anılmaya ve saygı görmeye hak kazanmıştır. Zira bir halk kızı olduğu halde kraliçe olmuş ve hayatı boyunca da kraliçelik sanını onurla taşıyabilmiştir. Attalos I ile yaptığı evlilik de bir aşk macerasından değil, ahlakı, onuru ve iyi yürekliliği ile ün almasından ileri gelmiştir. Ayrıca o, dört oğluna mümkün olan en büyük sevgiyi göstermiş oğulları da ellerinden geldiği kadar saygı da kusur etmemişlerdir.⁹ Plutarkhos da Apollonis'in kraliçelik makamından ve servetinin çokluğundan ziyade üç oğlunun hiçbir kıskançlık duymadan, büyük kardeşlerinin etrafında onun krallığının onuruna uygun çalıştıkları için mutlu bir anne olduğundan ve bunu söylemeyi adet edindiğinden söz etmektedir.¹⁰

Bilindiği üzere Pergamon kenti diğer Hellenistik kent devletleri gibi kendine özgü devlet organizasyonu ile Grek kültür ve uygarlığına tarihi boyunca damgasını vurarak siyasal, ekonomik, toplumsal ve dinsel yaşamın odaklandığı merkez olarak çok önemli bir rol oynamıştır. Nitekim, Pergamon kentinde yapılan kazılar birçok tanrı ve tanrıçanın kültüne ışık tutacak önemli buluntular vermiştir. Epigrafik ve arkeolojik veriler ışığında yapılan bir değerlendirme sonucunda kentte kültü olan tanrıçalardan biri de toprak ve bereket tanrıçası olan Demeter'dir.¹¹ Bilindiği gibi Demeter kültü tamamen kadınlardan oluşan kült topluluğu ile her şeyden önce bir kadın kültürüdür ve Anadolu'da yayılması Hellenistik dönemde başlamıştır. Söz konusu kültürün izleri çok eskiye İ.Ö.IV.yüzyıla Grek dünyasının en büyük Demeter tapınağının bulunduğu Eleusis'e dayanmaktadır.¹² Kültü ile erken zamanlardan itibaren yeraltıyla ilgisi olan bu çiftçi tanrıçasına, tohum atma, ürün alma, tarlaların kış

⁷ Kron 1996, 171-182 ve d.n.141; Nilsson 1974, 154-185. Hellenistik devletlerden Seleukos kraliçesi Stratonike için bkz. Tarn 1969, 349; Ptolemaios kraliçesi Arsinoe için bkz. McCredie...et al. 1992, 10, fig.4, pl.72.

⁸ Pergamon kral hanedanlığının seçeresi hakkında bkz. Bosch 1940-1942, 110-113.

*** Kyzikos (Erdek): Marmara'nın derin bir girinti yaptığı koyun sonunda konumlanan bir liman kentidir. Bugünkü Bandırma'nın tam kuzeybatısında dar bir kıstakla anakaraya bağlanan küçük bir ada üzerinde bulunan kentin her iki yanında iki önemli liman bulunmaktadır.

⁹ Polybios XXII.20 1-8.

¹⁰ Plutarkhos 480; ayrıca krş. Walbank 1992, 211.

¹¹ Ohlemutz 1968, 204 vd; Hansen 1972, 405 vd; Radt 2002, 178-184.

¹² Eleusinia olarak da bilinen Eleusis mysterleri hakkında bkz. Farnell 1907, 126-198.

nadasına kutsayıcı bir etkiyle eşlik eden bitkilerin tanrıçası sıfatıyla da tapınılıyordu. Kızı Persephone'nin her yılın üçte birini yeraltında geçirmesi zorunluluğu da bu nedenledir. Çünkü Demeter, efsanede olduğu gibi dinde de kızı Persephone'ye sıkı sıkıya bağlıydı ve ikisi birden kısaca '*Tanrıçalar*' olarak adlandırılan bir çift oluşturuyorlardı. Nitekim, tanrıçaların maceraları onlarla ilgili efsanenin merkezi mitosunu oluşturuyor ve bu mitosun derin anlamı da ancak Eleusis mysterlerinin sırrında açıklığa kavuşmaktadır.¹³

Pergamon kentindeki Demeter tapınağı bu kültün kentteki varlığını gösteren en önemli delildir.¹⁴ Ancak, Demeter'e ait tapınağın yerinin belirlenmiş olmasına karşın kültüyle ilgili - örneğin, kültün kuruluş tarihi, kült tasviri, kült örgütü (görevli rahip ve rahibeler, tapınak bakıcıları), kültsel uygulamalar ve faaliyetler (ayinler-adaklar) gibi - konular da bilgilerimiz ne yazık ki çok sınırlıdır. Nitekim arkeologlar tarafından tekrar ayağa kaldırılan Demeter tapınağına ait propylon frizindeki adak yazıtı, tanrıçanın kültüne ve tapınağına ışık tutan önemli bilgiler sunmaktadır.

Söz konusu propylon sütunları üzerindeki yaprak başlıklı arşitrav üzerindeki yazıt şu şekilde okunarak yayımlanmıştır:¹⁵

“Φιλειταιρος και Ευμενης υπερ της μητρος Βοας Δημητρι”

“Philetairos ve (kardeşi) Eumenes anneleri Boa adına Demeter'e (binaları adadılar)”

Görüldüğü gibi hanedanlığın kurucusu Philetairos (İ.Ö.283-İ.Ö.263) ve kardeşi Eumenes'e ait olan adak yazıtı, tapınağın ilk anıtsal formuna Ataloslar hanedanlığının kurucusu zamanında ulaşmış olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu yazıttan, Philetairos ve kardeşi Eumenes tarafından anneli Boa için (*υπερ της μητρος Βοας*) Demeter'e bir adak yapıldığını, yani Boa isimli bir kadının anısının oğullarınca Demeter'e sunulan bir adakla şerefendirildiğini öğreniyoruz. Söz konusu adak aynı zamanda hem bir oğul sevgisinin anıtı hem de Demeter'e sunulan bir hediyedir. Bu nedenle oğulları tarafından adına bir tapınak inşa edilen Boa, Paphlagonialı olduğu için Eleusialı kimliğindeki Anadolu mistik kültürünü Pergamon'a getiren kişi olarak anılmaktadır.¹⁶

¹³ Bkz. Grimal 1997 145-147 (=Demeter), 633 (=Persephone).

¹⁴ Demeter tapınağı hakkında bkz. *Alt.v.Perg.XIII*.

¹⁵ Dörpfeld & Hepding 1910, 375 vd., no.22-23; Dörpfeld...et al., 1912, 246 ve 282, no.5; Nilsson 1974, 175, no.4, 355-357.

¹⁶ Ohlemutz 1968, 204 vd.; Hansen 1972, 404 vd. Bilindiği gibi Pergamon'daki Demeter tapınağı, yeraltıyla ilgili çizgileri olan bir kutsal yer olarak, görünüşe göre külte dayanan nedenlerden dolayı, kent surlarının önünde bulunmaktaydı. Bu kutsal alan, ancak yapımı üzerinden 100 yıldan fazla bir süre geçtikten sonra Eumenes II'in kenti genişletme çalışmalarıyla surlu kent alanı içine alınmıştır. Bkz. Radt 2002, 51 vd.

Pergamon'daki Demeter kültünü ve tapınağının varlığını kanıtlayan bu adak yazıtından başka gene tanrıçaya ithafın söz konusu olduğu Kraliçe Apollonis'in adını belgeleyen adak yazıtından söz etmek gerekmektedir. Çünkü Gymnasion'un batısında belirgin şekilde öne çıkarılan teras üzerinde, yüksek teras duvarının sık konmuş destek payelerinden dolayı çok uzaktan belli olan günümüze kadar gelebilen bu tapınak en son boyutlarına Kraliçe Apollonis'in bağışıyla ulaşmıştır. Kraliçenin, bu bağışı olasılıkla dulluk zamanına yani Eumenes II (İ.Ö.197-İ.Ö.159) döneminde yapmış olduğu düşünülmektedir (İ.Ö.197).¹⁷ Özellikle Demeter tapınağına ait propylon arşitravında bulunan yazıt Apollonis'in vakfı hakkında bizlere önemli bilgi sunmaktadır.

“*βασιλισσα Απολλωνις Δημητρι κ[αι] Κορηι Θεσμοφοροις
χαριστηριον τας στοας και τους οιχους*”

“*Kraliçe Apollonis, Thesmophoria şölenlerinin tanrıçaları Demeter ve Kore'ye tanrıya şükranın ifadesi olan galerileri ve kutsal mekanları (adadı).*”¹⁸

Apollonis'in adını belgeleyen söz konusu adak yazıtını göz önünde tutarak, arkeolojik verilerin sunduğu bilgilerin de yardımıyla kraliçenin tanrıçalara adadığı kutsal mekanlar –*oikoi*- tapınağın batısında ve doğusundaki, yeni yapıldıkları çok açık olan odalar ile doğudaki ön avluya bitişik odalar kastedilmiş olmalıdır. Bu mekanların kullanım amacı konusunda yazıtta açıklık yok ise de batıdakilerin ziyafet odası olarak hizmet verdikleri düşünülmektedir. Ancak, doğudaki kutsal mekanların ise amacı hala net değildir. Hatta bunların Hellenistik olduklarından bile kuşku duyulmaktadır.

Kutsal alanın kuzey tarafının arkasında (şimdi batı yakasında) odalar olan bir galeri, doğu yakasında merdiven gibi düzenlenmiş oturma basamaklarından oluşan uzun bir yapı bir seyir merdiveni bulunuyordu. Bu seyir merdiveni büyük ihtimalle Thesmophoria şenliklerinde (*Θεσμοφορια*) kadınlardan oluşan kült topluluğunun toplanmasına hizmet etmiş olmalıdır.¹⁹ Özellikle Pergamon kraliçeleri Boa ve Apollonis'in bağışta bulunmaları buranın Pergamon kadınları için özel bir önem taşıdığını da göstermektedir. Ne yazık ki Demeter kültünün bir parçası olan Thesmophoria şenliklerinin (*Tohum Atma Şenlikleri*) Pergamon'da nasıl kutlandığına ilişkin ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Ancak, buradaki dini bayramın mistik törenleri olasılıkla daha önce belirttiğimiz Grek dünyasının en büyük Demeter tapınağına sahip olan Eleusis'te olduğu gibi gerçekleşmiş olduğudur.

¹⁷ Kraliçe Apollonis, kocası yaşadıkça krallık tacına ortak olmuştur. Attalos I, öldükten sonra da oğlu Eumenes II zamanında Ana Kraliçe onurunu korumuştur. Bkz. Allen 1983, 151, d.n.27; Ohlemutz 1968, 208 vd.

¹⁸ Dörpfeld & Hepding 1910, 345-400, özellikle 355-388, fig.5; Dörpfeld...et al. 1912, 233-276, özellikle 235-256, pl. 16; Ohlemutz 1968, 203-208, özellikle 207; Hansen 1972, 259; *Alt.v.Perg.XIII*, 6-9; 16-31, pl.11 1-2.

¹⁹ Scott 1937, 795; Farnell 1907, 75-112; Parke 1977, 29 vd.

Demeter kutsal alanı adak yazıtlarından her iki Pergamon kraliçesi Boa ve Apollonis'in yaptıkları bağışlarla tapınak ve kutsal alanın kuruluşunda, düzenlenmesinde ve yeniden şekillenmesinde çok büyük rol oynadıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca, yukarıda belirttiğimiz gibi Kraliçe Apollonis, Kore-Persephone kültünün kurumsallaştığı Kyzikos kentindeki bir yurttaşın kızıdır. Yalnız yazıtlar değil diğer kaynakların da gösterdiği gibi Pergamon'daki Demeter tapınağı, en son ve günümüze kadar gelebilmiş olan boyutlarını Apollonis'in bağışlarına borçludur. Kısaca, Apollonis büyük bir olasılıkla anavatanı olanı Kyzikos'taki kült modelini alarak Pergamon'a uyarlayan ve böylece kültün burada gelişimini sağlayan bir euergetes'dir.²⁰

Gerçekten Pergamon ve Kyzikos kentleri arasındaki ilişki çok ilginçtir. Şöyle ki, Pergamon kralları, hanedanlığın ilk günlerinden itibaren kraliyet ailesini bilim ve sanatın korumacılığı ışığında göstermeyi amaçlayan bir dış politika güderler. Böyle bir üne kavuşmanın en iyi yolu da Grek dünyasının kutsal yerlerine ve kentlerine binalar ve başka adakların vakfedilmesi olmuştur. Örneğin, Strabon (İ.Ö.64-İ.S.19), hanedanlığın kurucusu Philetairos'un Pergamon'a komşu kentlerin dostluğunu kazanmış olduğunu yazmaktadır.²¹ Pergamon kenti dışında bulunan Philetairos'un barışçıl politikasına ışık tutan yazıtlar da bunu doğrular niteliktedir. Bunlardan Kyzikos kentinde bulunan bir yazıttan anlaşıldığına göre Philetairos, Galat savaşları sırasında Kyzikos kentinin arazisini korumak için askerler gönderdikten başka, Kyzikoslulara toplam 46 talanton para armağanları ve Galatlarla savaşları esnasında çok miktarda tahıl vermiştir; ayrıca onların kendi egemenliği altında bulunan yerlerde ihracat vergileri ödemeksizin sığır satın alma ayrıcalığını da bağışlamıştır.²² Bir başka yazıtta da Philetairos'un bağışladığı lütuflar karşılığında Kyzikosluların onun şerefine 'Philetaireia' (Φιλεταιρεία) adında bir festival düzenlediğinden söz edilmektedir.²³

²⁰ Nilsson 1974, no.7.

²¹ Strabon XIII.IV.1.

²² OGIS 748 18; Ayrıca bkz. Magie 2001, 84-85, d.n.9; İaşe zorlukları çeken kentlere tahıl bağışlayarak yardım eden hanedanlar içinde en çok Attaloslar öne çıkmaktaydı. Philetairos'un halefi olan krallar da aynı şekilde hareket etmişlerdir. Örneğin Attalos I, Atina ve Sikyon'a II.Makedonya Savaşı sırasında para ve tahıl yardımında bulunmuştur, bkz. Livius XXVII.31.1; Eumenes II'nin de Rhodos'ta bir vakıf kurduğu bilinmektedir, bkz. Polybios XXXI.31.

²³ CIG 3660 15. Bu festival, Philetairos'un hediyeelerinin dökümünde yer alan 20 talentlik bir para bağışladığı 'agones' olmuş olabilir; bkz. Magie 2001, 85, d.n.9. Hellenistik dönemde insanlar kendilerini düşmanlara karşı koruyan tanrılara nazaran gerçekçi bir güç olarak gördükleri hükümdarlara yaptıkları olağanüstü işler sonucu tanrısal unvanlar (soter-euergetes-ktistes v.s.) vererek onurlandırmışlardır. Hatta sadece söz konusu tanrısal unvanları vermekle de kalmayarak onların adlarına birer şenlik ve kült kurmuşlardır. Bunun sonucunda da geleneksel bir hale gelen kültürlerle ilgili şenliklere de onların adlarını vermişlerdir. Örneğin Delos'daki Philetaireia ve Eumeneia festivalleri, bkz. IG XI 2 224A. Pergamon'daki Hükümdar kültü hakkında bkz. Hansen 1972, 410-426; Allen 1983, 145-158.

Ayrıca, Attalos I'in eşi Kraliçe Apollonis'in doğum yeri olan Kyzikos'taki tapınak da çok önemlidir. Yalnız yazılı kaynaklardan bilinmekte olan bu tapınağı, kraliçenin oğulları, Eumenes ve Attalos, onun ölümünden sonra onun anavatanı Kyzikos'ta inşa ettirerek Apollonis'e vakfetmişlerdir. Oğul sevgisinin bu yansıması, yukarıda sözünü ettiğimiz Philetairos ve kardeşi Eumenes'in anneleri Boa onuruna yaptırdıkları Pergamon'daki Demeter tapınağının kuruluşunu andırmaktadır.

Pergamon'daki Demeter tapınağını önemli ölçüde genişleten de Apollonis değil miydi?

Sonuç olarak, sosyal hayatın dışında bırakılan Grek kadını, din ve kült alanlarındaki varlıkları ve faaliyetleri ile arzu edilen yere ulaşmışlardır. Bu durum geleneksel olarak birçok haklara ve ayrıcalıklara sahip olan rahibelerin durumunda daha açık bir şekilde görülmektedir. Ancak, İ.Ö.V.yüzyılın son çeyreğinde rahibe olmayan kadınların da kutsal bir yer kurma yetkisine sahip olduğu anlaşılmıştır. Grek kentinin değişen durumu ve artan zenginliği ile açıklanan Hellenistik dönem kadın adaklarının sayıca artışı, ayrıca halk iyilikleri şeklinde yeni bir nitelik kazanması eski Grek sistemi olan leitourgia'dan doğan euergetes sistemi ile açıklanmaktadır.

Grek toplumunda sıradan ev kadınlarına nazaran daha özgür yaşadıklarını gördüğümüz aristokrat kadınlarının da kentlerin ihtiyacı olan kamu binaları inşa ederek bağışta buldukları, ziyafetler ve festivaller düzenleyerek, bu şekilde halk yararına olan davranışlarda buldukları için onurlandırıldıklarını ve diğer vatandaşlara örnek olduklarını görmekteyiz. Ayrıca bu döneme kadar '*kralın annesi*', '*kralın eşi*', '*kralın kızı*' ya da '*kralın kız kardeşi*' gibi unvanlarla anılan soylu sınıfın kadınları, daha sonra, olasılıkla Klasik dönemin sonuna doğru ortaya çıkan 'euergetes' fenomeni ile onurlandırılmaya başlamıştır. Özetle, Hellenistik dönem kraliçeleri politik ve yasal güçlerini kullanarak, sosyal hayatın erkek dünyası içine girmeyi başarmış ve büyük hediyeleri cömertçe bağışlamış; ziyafetlerin ve festivallerin masraflarını karşılamış ve nihayet kamu yararına binalar inşa veya restore ederek içinde buldukları Grek toplumundaki önemlerini artırmayı başarmışlardır.

Hellenistik dönemde Batı Anadolu'da kültür yaşamı gelişmiş olan Attaloslar devletine baktığımızda yukarıda sözünü ettiğimiz Apollonis'in adını belgeleyen epigrafik ve arkeolojik verilerin ışığında özel bir değerlendirme yaptığımız zaman Hellenistik dönem soylu sınıfın en iyi kadın euergetes'i olarak, Pergamon kralı Attalos I'in eşi Kraliçe Apollonis'i görürüz.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- Akalın 2003 Ayşe Gül Akalın, "Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXI/33 (2003), 17-47.
- Allen 1983 R.E. Allen, **The Attalid Kingdom**. Oxford 1983.
- Alt.v.Perg. XIII** Altertümer von Pergamon Das Demeter-Heiligtum. (C.H.Bohtz) XIII, Berlin 1981.
- AM** **Athenische Mittheilungen** (Mittheilungen des Kaiserlich deutschen Archeologischen Instituts Athenische Abheilung). Athen.
- BCH** Bulletin de Correspondance Hellenique Ecole Française d'Athene. Paris, 1985.
- Bosch 1940-1942 E.C. Bosch, "Bergama Kral Hanedanının Şeceresi" (çev. Afif Erzen), **Türkiyat Mecmuası**, VII-VIII (1940-1942), 105-123.
- CIG** Corpus Inscriptionum Graecarum. (ed. A.Boeckh) I-IV. Berlin 1828-1877.
- Dörpfeld & Hepding 1910 W. Dörpfeld & H. Hepding, "Die Arbeiten zu Pergamon 1908-1909", **AM XXXV** (1910).
- Dörpfeld...et al. 1912 W. Dörpfeld, A. Ippel, P. Schazmann, G. Darier, S. Loeschcke, A. Conze, "Die Arbeiten zu Pergamon, 1910-1911", **AM XXXVII** (1912).
- Farnell 1907 Lewis Richard Farnell, **The Cults of The Greek States**. III (1907).
- GGR II_** Geschichte der Griechischen Religion II.Die Hellenistische und Römische Zeit_. (M.P.Nilsson), München 1974.
- Gauthier 1985 P.Gauthier, "Les cities Grecques et leurs bienfaiteurs IV.I.siecle avant J.-C", **BCH Suppl.XII** (1985).
- Grimal 1997 Pierre Grimal, **Mitoloji Sözlüğü : Yunan ve Roma** (çev. Sevgi Tamgüç). İstanbul 1997.

- Hansen 1972 E.V. Hansen, **The Attalids of Pergamon**. Cornell 1972.
- Henry 1983 A.S. Henry, **Honours and Privileges In Athenian Decrees**. Hildesheim 1983.
- IG** **Inscriptiones Graecae**. Consilio et auctoritate Academiae Litterarum (Regiae) Borussicae. Ed. Maior: vols I-XIV. Berlin 1873-1939.
- İplikçioğlu 1997 Bülent İplikçioğlu, **Eskibatu Tarihi I Giriş-Kaynaklar-Bibliyografya**. Ankara 1997.
- Kron 1996 Uta Kron, "Priesthoods, Dedications and Euergetism: What part did religion play in the political and social status of Greek Women?" **Religion and Power In The Ancient Greek World** (ed. by Pontus Hellström and Brita Alroth) Proceeding of the Uppsala Symposium, 1993, Uppsala 1996, 139-189.
- Livius Livius, **Ab Urbe Condita**. ed. G.P. Gold, London 1985.
- Macurdy 1985 Grace Macurdy, **Hellenistic Queens**. Chicago 1985.
- Magie 2001 David Magie, **Anadolu'da Romalılar I: Attalos'un Vasiyeti** (çev. Nezih Başgelen-Ömer Çapar). İstanbul 2001.
- McCredie...et al. 1992 J.R. McCredie...et al., "Rotunda of Arsinoe", **Samothrace 7**. Princeton 1992.
- Nilsson 1974 M.P. Nilsson, **GGR II**. Munich 1974.
- OGIS** **Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae**. (ed. W.Dittenberger) I-II. Leipzig 1903-1905.
- Ohlemutz 1968 E. Ohlemutz, **Die Kulte und Heiligtümer der Götter in Pergamon** Darmstadt 1968.
- Parke 1977 H.W. Parke, **Festivals of the Athenians** New York 1977.

- Pickard 1957 M. Pickard, "*Leitourgia*", **The Oxford Classical Dictionary**. Oxford 1957.
- Plutarkhos 480 Plutarkhos, **Plutarch's Moralia**, I-XV (ed. and transl. by H.N.Fowler). London 1969.
- Polybios Polybios, **The Histories of Polybios** Book 21-22-23. London 1922-1927.
- Radt 2002 Wolfgang Radt, **Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**. İstanbul 2002.
- Scott 1937 Robert Scott, **A Greek-English Lexicon**. Oxford 1937.
- Smith 2002 R.R.R. Smith, **Hellenistik Heykel** (çev. Aysın Yoltar Yıldırım). İstanbul 2002.
- Strabon Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika:XII-XIII-XIV)** (çev. Adnan Pekman). İstanbul 1999.
- Tarn 1969 W.W. Tarn, **Antigonos Gonatas**. Chicago 1969.
- Tetlow 1980 Elisabeth M. Tetlow, "The Status of Women in Greek, Roman and Jewish Society", **Women and Ministry in the New Testament**. New York 1980, 5-30.
- Walbank 1992 F. Walbank, **The Hellenistic World**. Oxford 1992.
- Wörrle 1995 M. Wörrle, "Von Tugendsamen Jüngling zum <gestressen> Euergeten" **Stadtbild und Bürgerbild im Hellenismus**. Kollogium, München, 24. Bis 26. Juni 1993, veranstaltet von der Kommission zur Erforschung des antiken Stadtewesens der Bayerischen Akademie der Wissenschaften und der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts. München 1995.